

Historija kao aktivističko polje?

Sarajevo 13-16. 10. 2017.

CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU
www.nenasilje.org

ured u Sarajevu:
Kranjčevićeva 33, 71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
cna.sarajevo@nenasilje.org

ured u Beogradu:
Čika Ljubina 6, 11 000 Beograd
Srbija
cna.beograd@nenasilje.org

Historija kao aktivističko polje?

Dijaloški krug sa historičarima, novinarima i aktivistima iz
Austrije, BiH, Hrvatske, Makedonije i Srbije.

Sarajevo 13-16. 10. 2017.

Organizator:
Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd

Velika hvala svima koji su nas podržali.

Posebno hvala:

Svim učesnicama/učesnicima i prevodiocima.
Našim kolegicama/kolegama iz CNA.

Dijaloški krug: Historija kao aktivističko polje?

Uredili:

Davorka Turk

Nedžad Novalić

Nedžad Horozović

Nenad Vukosavljević

Fotografije su dostupne na ovom [linku](#)

decembar/prosinac 2017.

Centar za nenasilnu akciju je regionalna mirovna organizacija iz Sarajeva i Beograda.
Radimo na izgradnji mira u regionu bivše Jugoslavije.

Sadržaj

Uvod	5

Subota, 14. 10. 2017.

Kakvu korist moje društvo ima od onoga što ja radim?	7
Zidne novine: Moja očekivanja od Dijaloškog kruga	10
Veliki barometar sa izjavama	10
Evaluacija dana.....	16

Nedjelja, 15. 10. 2017.

Barometar sa stajanjem	17
Zidne novine: Kritika koju želim da uputim.....	18
Rad u grupama: Putevi moguće saradnje	22
Zidne novine: Mogućnosti saradnje historičara, novinara i aktivista	23
Zajednički osvrt na dijaloški krug	24
Preporuke za doprinos istoričara izgradnji mira	26
Osvrti učesnika/ca.....	29
Naučila sam da ćutim i slušam	29
Željeni historičari za neželjenu povijest	31
Lista učesnika/učesnica.....	33

Uvod

Ovo je drugi Dijaloški krug sa historičarima u organizaciji CNA. Prvi dijaloški krug organizirali smo u martu 2014. godine u Sarajevu uz učešće 20-ak historičara, novinara, aktivista... Naša potreba za ovakvom vrstom razmjene proistekla je višegodišnjeg rada na izgradnji mira na prostoru Balkana i uočavanja da je (zlo)upotreba historije često bila gorivo za različite nasilne sukobe u prošlosti. Izgradnja mira u postratnom društvu u tom je kontekstu neodvojiva od rekonstrukcije i dekonstrukcije svega onoga što je vodilo sukobu, pa i historijskih narativa, mitova, interpretacija...

Ovim dijaloškim krugom želimo otvoriti prostor za konstruktivnu kritiku zloupotrebe historije i propitivanje potencijalne uloge historije za konstruktivno suočavanje sa prošlašću i izgradnju mira.

Zašto ponovo organizujemo sličan, po formi i konceptu, dijaloški krug?

Nakon prvog dijaloškog kruga uočili smo da postoji značajno nerazumijevanje na različitim nivoima, od nerazumijevanja oko pitanja (ili neslaganja) šta je uloga historije i historičara u društvu, do nerazumijevanja ili barem različitih razumijevanja kakvu bi ulogu historija i historičari mogli/trebali imati u procesu suočavanja s prošlašću i izgradnji mira. Taj prvi dijaloški krug bio nam je i važan za razumijevanje pozicije učesnika koji imaju različitu profesiju i iskustvo, ali i za razmjenu očekivanja i potreba između njih. Svjesni da nauka ima svoje zakone djelovanja i metode, otvorili smo pitanje kada ona može postati aktivistička i kako jedni drugima možemo postati neka vrsta servisa, pomoći i podrške?

Umjesto predavanja, ovaj put smo se odlučili za drugačiji pristup, prvenstveno radioničarski, interaktivan, dijaloški pristup. Iako je područje bivše Jugoslavije podijeljeno u nekoliko država, društveni procesi koja postratna društva prolaze su po mnogo čemu slični uz određene specifičnosti. Pozivom učesnicima iz Austrije i Njemačke željeli smo kontekstualizirati procese kojima svjedočimo u jedan širi okvir, kako prostorno tako i vremenski.

Govoreći s aktivističke pozicije, historiografiju posmatramo kao moguću/potencijalnu "učiteljicu života". Bez obzira o koliko davnim događajima istraživali, kojom temom se bavili i o čemu objavljivali, historičari su ujedno i hroničari sadašnjosti.

Jedno od pitanja koje je proizišlo iz prvog dijaloškog kruga jeste i šta je uloga historije i historičara, kao i šta bi značila objektivnost i neutralnost u naučnom i javnom prostoru? Da li je sklanjanje pod akademske skute objektivnosti i neutralnosti tek bijeg u konformizam? Je li vrijednosno identificiranje polazišta u naučnom i profesionalnom djelovanju delegitimirajući i diskreditirajuće? Šta je uloga historije u današnjem društvu?

Ne bježeći od jasnog identificiranja pozicija, historiju i historiografiju želimo upotrijebiti za učenje lekcija iz prošlosti s ciljem da nam se ratovi ne bi ponovili. U vremenu historijskog, ideološki motiviranog revizionizma kojem svjedočimo ne samo na prostoru Balkana već i Evrope i svijeta, identificiranje vrijednosnih pozicija čini nam se nemogućim za izbjeći. Primjer su svakako i nedavna dešavanja vezana za imenovanje jedne sarajevske škole po Mustafi Busuladžiću, kontroverznom simpatizeru fašističkih vlasti. Vlasti Sarajeva tražile su od Instituta za historiju mišljenje da li je Mustafa Busuladžić podoban da

škola ponese ime po njemu. Tadašnji direktor instituta koji se nadao ponovnom izboru izbjegao je konfrontirati se vlastima ponudivši im da u narednom periodu istraže život Mustafe Busuladžića. No, vlast je na mjesto direktora ubrzo imenovala drugu osobu koja je potom dala naučno tumačenje prema kojem je Busuladžić itekako podoban da škola nosi njegovo ime.

Primjer bježanja u konformistitet: Kada je državna turska novinska Agencija Anadolija iskoristila jednu žrtvu srebreničkog genocida kako bi dala izjavu u kojoj negira genocid nad Armenima, pozvao sam kao urednik nekoliko historičara da daju izjavu o tome. Oni koji su pristali govoriti, pravdali su se da to nije uže polje njihovog istraživanja, pozivali se na kompleksnost teme i upućivali na obimne studije o Armenskom pitanju. U suštini, radilo se u političkoj (zlo)upotrebi žrtava, ali je osuditi takvu (zlo)upotrebu u Sarajevu izlazak iz zone konformizma i izlaganje riziku.

Potrebna revizija historije nakon pada socijalizma odvela nas je u revizionizam koji ne samo da nastoji temeljito dekonstruisati prethodne narative već postavlja novu ishodišnu tačku, nove narative, historijske mitove... koji postaju kanonski i društveno obavezujući. Ono što je zajedničko zemljama Balkana, ali i dobrom dijelu Evrope, jeste da društvenu moć imaju upravo revizionisti koji odlučuju o nastavnim planovima, udžbenicima, politici sjećanja, izgradnji spomenika... Željeli ili ne, mi smo svakako svakodnevno suočeni s prošlošću: dok šetamo pokraj novopodignutih spomenika, dok gledamo TV, idemo u školu, razgovaramo sa rodbinom i širim okruženjem. No, po pravilu se ne radi o konstruktivnom suočavanju s prošlošću koje bi podrazumijevalo antiratni rakurs i diskurs.

U trenutku kada se postavljaju nova ishodišta željeli bismo se razmijeniti o tome kakvu ulogu historija treba imati u našim društvima? Koje su nam mogućnosti djelovanja u situaciji kada dominira ideološki motiviran revizionizam, šta želimo postići, koja sredstva imamo na raspolaganju, ko su nam mogući saveznici u ovom procesu? Koje su mogućnosti i ograničenja u traganju za modelom odnosa prema prošlosti koji bi bio kompleksniji i multiperspektivniji? Je li moguća historija sadašnjosti? Koje su mogućnosti problematizacije postojećih politika sjećanja i dominantnih narativa u javnom diskursu unutar kojeg je historijski revizionizam zaživio i stekao mogućnost da uđe u društvene mase? Koje su specifičnosti i sličnosti ovih procesa u regionu bivše Jugoslavije ali i u zemljama koje imaju iskustvo konstruktivnog suočavanja s prošlošću?

Ne tragamo za ispravnim odgovorima, već se nadamo razmjeni mišljenja, ideja i iskustava.

Subota, 14. 10. 2017. Prijepodne

Kakvu korist moje društvo ima od onoga što ja radim?

Učesnici/učesnice u plenumu govore kakvu korist društvu u kojem žive ima od onoga što oni rade.

- I na prvom dijaloškom susretu i krugu ja sam bio dosta kritičan i samokritičan. Nedavno sam bio na skupu gdje se zazivao Soroš jer sad u Hrvatskoj imate problem da stvari ne idu dobro, a nema novca, nema donatora za projekte. Pa su se oni žalili Sorošu, a on im je rekao kako je razočaran cijelim regionom za koji je dao toliko novaca a nema promjene i ja se sa time slažem. U posljednjih nekoliko godina ja sam svjesno zanemarivao struku jer moram davati intervjue što meni stvara brojne prijetnje, radi mi probleme. Većina mojih kolega ne želi govoriti, ne žele izaći u javnost, ali bih kritizirao i nevladine organizacije koje nisu mnogo učinile, nisu u javnosti poznati i prepoznati, pa nas nekolicina je učinila više od svih tih organizacija i postavlja se pitanje ima li smisla ovako raditi, bez tog *impacta* na društvo. Ja sam odlučio postati povjesničar-aktivista, imam prijetnje ali i mnoge koje mi čestitaju na hrabrosti što pokazuje koliko je situacija katastrofalna. No, u Hrvatskoj je situacija nešto bolja, na televiziju se uvijek zove i neko od nas, neko od povjesničara kao što sam ja i slični. Mislim da mi trebamo mijenjati način na koji se aktivizam radi, ovo što sad imamo ovdje meni nije dosta, zato nastupam, zato se priključujem.
- Ja se nalazim u nešto privilegovanom položaju jer sam univerzitetski profesor, društvo me plaća i ja nastojim da tom društvu vratim neki dug. E sad pitanje je da li se tom društvu sviđa ili ne to što ima ja vraćam, kako se oni nose s tim, ali to je sasvim drugo pitanje. Smatram svojim zadatkom djelovati na svoje društvo, a ova situacija na Balkanu gdje imamo slabo civilno društvo liči mi na situaciju u Austriji prije 1986. kada smo i mi radili mnogo stvari ali nije bilo nikakve reakcije. Taj nedostatak reakcije nekad je gori od toga da vas napadaju, prijetite...
- Pitanje preuzimanja odgovornosti vezano je za pitanje moći. Govorili smo na početku o slučaju M. Busuladžića i o tome da je nedavno škola nazvana po njemu, a ranije je, odmah poslije rata, jedna ulica nazvana po njemu i mi tada nismo imali nikakvih reakcije, nekog protivljenja tako da bi na osnovu tog slučaja mogli govoriti o napretku. No, nedavno smo imali i ideju o promjeni naziva Titove ulice, mi smo, nas nekoliko, tada iskoristili trik, iskoristili smo izjave A. Izetbegovića u kojima on pozitivno govori o Titu i protivi se ukidanju naziva te ulice, tako da smo time oslabili poziciju desnice. Poslije se javila dilema o opravdanosti i etičnosti takvog načina djelovanja, oko sredstva, ali mislim da je na kraju cilj bitan.
- Ja sam neizliječeni historičar, volim tu nauku, bavim se nečim što bih nazvao fundamentalnim istraživanjima, posebno u austrijskim arhivima i to periodom 18. stoljeća. To u BiH nikoga ne zanima, objavio sam doktorat za koji niko od vas nikad nije čuo što je sasvim razumljivo. Pa jesam li ja promašen slučaj, ili je ovo društvo i država promašen slučaj? Ja sam onaj duboki pesimista i mislim da su bh. političari tek proizvod društva, da oni nisu ni bolji ni gori od tog društva. Radio sam i kao novinar u alternativnim medijima, ali moj domet je bio vrlo skroman. Iz iskustva života u Austriji i Njemačkoj znam šta možete očekivati kao reakciju na nešto što radite, ali ovdje to izostaje.
- Ovo pitanje mi nije nimalo lako, ono je prije svega vrijednosno. Ovo pitanje mi je u vezi toga kakva je moja vizija društva, ali ne znam koliko sam koristan, kako da to izmjerim, a pitanje mi je i šta je samo društvo. Tražim prostor za djelovanje u smislu otvaranja prostora i mogućnosti za dijalog, tu vidim svoj doprinos.
- Ne znam da li da odgovorim realno ili idealizirano. Idealizirano bi bilo da pročitam statut u kojem stoji jedno, a realno Jasenovac je u Hrvatskoj neželjena tema, neželjena povijest, gdje su ustaše, koji su uglavnom bili Hrvati, počinili strašne zločine, a žrtve su Srbi, Židovi, Romi... O Srbima kao žrtvama danas je vrlo teško govoriti u Hrvatskoj. U toku EU integracija bili smo bitni jer je Hrvatska htjela pokazati da ima takvu instituciju, da Evropi pokaže taj neki odnos spram fašizma, imao sam osjećaj da im mi služimo kao neki PR, kao neki promotivni štand.

- Polazim od toga da su nas ratovi podijelili po etničkim linijama, pa mi se ti neki procesi kreiraju unutar tih nekih etničkih prostora, koji je ekskluzivno nečiji. Prijedor je prema tome ekskluzivno srpski prostor i mi smo tu počeli raditi još 1996. kad se nismo ni bili vratili. Počeli smo raditi na popisu žrtava, to je imalo ogroman značaj za porodice, a kasnije su ti podaci postali značajni na razne načine, pa i za dekonstrukciju priče kako je u Prijedoru stradalo 20.000 osoba. Uspjeli smo uraditi nešto na memorijalizaciji, toliko toga smo uspjeli, ali kad sad gledam vrlo malo ljudi je u to sve bilo uključeno.
- Tamo 1990-ih za vrijeme Slobe velika grupa građana je protestovala na Novu godinu i nekoj je, čini mi se u Našoj borbi, opisao kako se to odvijalo. Protest i doček Nove godine su bili na Trgu Republike, bili su govori, muzika, a istovremeno u obližnjim kafićima neki drugi ljudi su slavili Novu godinu, imali svoju muziku, kao u nekom akvarijumu. Meni je pitanje kako sada izaći iz tog akvarijuma koji je metafora. Nevladine organizacije ne znaju komunicirati sa medijima, vrlo su autistične. Mi uspijevamo poslati značajne poruke, nedavno smo imali skup antifašista u N. Sadu kada smo spriječili da neonacisti obilježe rođendan Ajhmana. Uspjeli smo to da spriječimo i zahvaljujući dobroj komunikaciji s medijima. No, tu mi je i pitanje da nekada mi želimo da ostanemo u tom akvarijumu. Primjer mi je akcija *bijelih listića* iz 2012. Dio ljudi iz te kampanje faktički je radio za Vučića što će se kasnije jasno i pokazati. Onda imate neke organizacije koje Vučića kritiziraju, ali one rade na njegovom cementiranju. Nekad su i nevladine organizacije vrlo zadrte, isključivi, ostaju u tom akvarijumu jer često želimo da zadržimo neko ekskluzivno pravo na neke vrijednosti. To je kritičko promišljanje uloge i mene i moje nevladine organizacije.
- Nastojim to kolektivizirati, nije to samo korist od mene već i od moje grupe. Mnoge bitke koje sada vodimo su izgubljene pa ne razmišljamo o smislu borbe, jer bi bilo deprimirajuće.
- Sebe vidim kao dio šire borbe za promjenu u društvu i promjenu društva. To što živim u Beogradu znači da se borim za to društvo, ali to me ne ograničava. To je jedna politička borba, kao historičar ja sam uključen u tu borbu, a fokusiram se na pitanje revizionizma jer je i sam taj historijski revizionizam politička stvar. Naravno, u tom procesu postoji niz problema, a jedan je i odnos historije i sjećanja. U Italiji imate Dan sjećanja na stradanje Italijana u Istri i Dalmaciji, sve oko tog dana se temelji na sjećanju, ne postoje relevantna istraživanja. Jednom prilikom sam na taj datum u Italiji držao predavanje, pričao sam i o stradanjima, ali i o svemu što je prethodilo njima, o Drugom svjetskom ratu na tom području... Bilo je to OK, ali je onda ustao jedan čovjek i rekao kako se on sjeća komunističkih zločina i svi su mu aplaudirali. Tada sam ja shvatio da ja nisam postigao ništa, njegovo sjećanje je prevagnulo, a pitanje je kakvo je ono, je li stvarno.
- Zna mi se desiti da na granicama kad me pitaju čime se bavim nije mi jednostavno da kažem da sam mirovni radnik. Pomjeranje granica i osvajanje prostora slobode vidim kao neku korist od svog rada. Za to mi je primjer publikacija *Rat sjećanja* i izložba koja ju je pratila. U opisu fotografija koristili smo riječ genocid u kontekstu Srebrenice i to je bilo u Beogradu i u Banjoj Luci, krstovi stradalih vojnika VRS-a bili su u Vijećnici, ćirilica u Mostaru. Sad mi se to čini da jesu velike stvari, kao što je veliko kad vetereni koji su se direktno borili na suprotstavljenim stranama razgovaraju zajedno.
- Moj rad nije samo moj već i ljudi sa kojima radim. Korist je što ljudima dajemo prostor da izađu iz tog kalupa, da se oslobode i možda promijene izbor. Imao sam slučaj da se na treningu za veterane pojavio pukovnik VRS koji je rekao da je Mladić za njega heroj, ja sam se strašno naljutio, bio sam spreman otjerati ga, ali su me kolege smirile. On je ostao na tom treningu, malo se primirio, ali se nije promijenio. Nekoliko godina poslije kada smo razgovarali o mogućnosti da veterani zajednički posjete Srebrenicu, on nam je rekao da je u međuvremenu bio u Srebrenici, da je otišao s porodicom da posjeti Memorijalni centar. Kad smo došli u Srebrenicu on je bio jedan od ljudi koji su položili cvijeće, stao je pred kameru i rekao da se stidi toga što je učinjeno i u njegovo ime. Hoću da kažem da je teško primijetiti šta mi to uspijemo, ali me ponekad rezultati ovako zapljusnu. Davanje prostora da ljudi osjete empatiju, to je ono što oslobađa i omogućava da se krene dalje.

- Sviđa mi se ova metafora o akvarijumu, tekst koji sam neki dan objavio i koji je izazvao tolike reakcije napisao sam prije četiri godine i zbog neke autocenzure nisam ga objavio, mislio sam ima pozvanijih, treba sačekati... Tu mi je aktivizam da vi faktički samo radite svoj posao. Tu se radi o elementarnim stvarima, pa ne možete ljude da vrijeđate u udžbeniku, ne govorimo mi sad da tu nema multiperspektivnosti, dekonstrukcije, radi se o osnovama... Ne treba razmišljati o *impactu*, treba početi od elementarnih principa struke i od nekih vrijednosti. Na kraju ipak neke ljude uznemirite, sad ima ideja da se taj udžbenik zabrani. Opet, razumijem i H. frustraciju, on ovo radi godinama, a nema pomaka...
- U gradu u kojem živim od 1990. radim na inicijativi koja je u biti sjećanje na žrtve nacional-socijalista. U tom mom gradu se sjećalo samo na stradale vojnike, govorilo se da nije bilo civilnih žrtava. Mi smo to malo istražili i pronašli smo da je bilo 200 civilnih žrtava. Političari su se na početku protivili da se podigne spomenik sa imenima, ili su nudili da se podigne "neutralni" spomenik bez imena. Spomenik je rušen 15 puta, ali on danas postoji. U vremenu kad je spomenik bio kontroverzan bilo je kontroverzno i pitanje slovenska manjine u tom gradu, što se promijenilo podizanjem spomenika. No, kad su došle izbjeglice iz Sirije, mogli smo ponovo čuti ljude kako ih ne žele u našem gradu. To pokazuje da se nije promijenio mehanizam, struktura na koji način se odnosi prema *drugom*. To se može mijenjati samo kroz obrazovanje, to ja radim, ali vi u tome ne znate da li će te i koliko biti uspješni.
- Naučne radove čita vrlo malo ljudi. U BiH su zadnji rat i srednjovjekovni period "minsko polje", svi svojataju srednji vijek. Prije nekog vremena pokrenuli smo Društvo za proučavanje srednjovjekovne historije "Stanak", pripremili smo predavanja o 550. godišnjici pada srednjovjekovne Bosne, no vrlo mali broj ljudi je želio da čuje to predavanje, institucije nisu odgovorile na našu ponudu da besplatno održimo to predavanje. Ja imam i neki svoj lični motiv da nastavim taj put mog mentora Dubravka Lovrenovića koji je imao važnu ulogu u raskrinkavanju historijskih mitova.
- Šta mi svojim angažmanom možemo u društvu? To je uvijek pitanje neželjene historije, a samo je pitanje obima te *neželjenosti*. Ako se bavimo samo žrtvama, pitanje je šta je doprinos, osim što ostaje sjećanje na te žrtve. Nedostaje nam istraživanja o počiniocima, kako neko postaje počinilac, mi to u Austriji tek sad počinjemo istraživati. Kad se radi o počiniteljima, ne smijemo krenuti od toga kako se uvijek znalo da će oni biti zločinci, kako im je to urođeno, kako su predodređeni za to... jer to zatvara prostor da se razumiju okolnosti koje dovode do toga da neko postane ubica. I kod nas postoje teme kojima se vrlo mali broj ljudi bavi, kao npr. iseljavanje Nijemaca iz Sudetske oblasti jer se mnogi boje da bi istraživanjem ovih tema mogli biti svrstani u desničare iako su i ti Nijemci žrtve rata. Organizovao sam događaje u znak sjećanja na Podunavske Nijemce, lokalni ljudi su mi prilazili i zahvalili se, a na izložbu o Podunavskim Nijemcima smo pozvali sirijske izbjeglice što je izazvalo polemiku jer su neki rekli kako su Nijemci *protjerani* dok su Sirijci *otišli* iz svojih domova. Priželjkujem da se osnuje neki muzej počinilaca gdje bi bile ispričane priče o njima.
- Ja sam u specifičnoj situaciji, bavim se traženjem nestalih što je direktna posljedica naše prošlosti. Korist je pronalazak nestalih i vraćanje identiteta žrtvama, ali je činjenica da sve žrtve nećemo pronaći i tu dolazimo da onda za njihove porodice mi nismo učinili ništa, bez obzira koliko drugih pronašli. Sve više ljudi je spremno da nam otkrije tajnu gdje se nalaze masovne grobnice i to mi je isto neki znak, neka ocjena našeg rada.
- Najveća promjena je u meni. Rad u mom timu me naučio da malo više ćutim, da više slušam i ostavim prostor da čujem drugog i da osjetim empatiju.

Subota, 14. 10. 2017. Poslijepodne

Zidne novine: Moja očekivanja od Dijaloškog kruga

- Internacionalnu komparativnu analizu revizionizma
- Kako historičari vide svoju ulogu u javnom prostoru i kako im pomažu/odmažu aktivističke intervencije u javnom prostoru
- Da li unutar historičara postoji konsenzus o ratovima 90-ih
- Šta se poslednjih 20-25 godina pomjerilo na polju historijskih slika o tome šta se desilo 90-tih
- Koje su sličnosti i razlike tzv. Zapadnog Balkana i Austrije
- Koji procesi evropskih integracija potiču historijski revizionizam
- Perspektive ksenofobnih procesa u Evropi
- Pitanje nacionalne historije i kako mu kritički pristupiti
- Koja pedagoška iskustva postoje u nošenju sa delikatnim narativima
- Da čujemo zamjerke jednih spram drugih (historičari, novinari, aktivisti)
- Istražiti mogućnosti aktivističkog djelovanja u situacijama historijskog revizionizma
- Da nam historičari pomognu da naučimo da odvojimo historičare i one koji se bave kvazi naukom
- Ima li smisla historiju iznositi „na ulicu“
- Koji su načini upotrebe na uštrb zloupotrebe historije
- Šta je revizionizam i šta mislimo pod tim

Veliki barometar sa izjavama

Na podu se nalazi 20 papira sa po jednom od dolje navedenih izjava. Svaki učesnik/ca dobija po dve izjave i stavlja ih u barometar sa polovima Slažem se – Ne slažem se. Nakon što su sve izjave postavljene sledi diskusija o nekima od njih: Da li bi neko/a promenio/la položaj neke od izjava u barometru i zašto, kako to ostali/e vide...

Izjave:

- Revizija historije II Svjetskog rata vodi u fašizam./ Geschichtsrevision des Zweiten Weltkrieges führt zu Faschismus.
- Pravi historičari trebaju biti apolitični i objektivni./ Echte Historiker müssen apolitisch und objektiv sein.
- Ostavimo prošlost historičarima./ Lassen wir die Geschichte Historikern.
- Moj narod je činio zlo u poslednjem ratu./ Mein Volk hat böses getan im letzten Krieg.
- Svi smo mi žrtve./ Wir sind alle Opfer.
- Nije mi žal agresorskih žrtava./ Opfer der Aggressoren tun mir nicht leid.

Moj narod je činio zlo

- Definicija je opća, mislim da to nije narod, već pripadnici moga naroda, mislim da je zlo to tako postaviti.
- Mislim da je i upotreba „naroda“ sporna ako je nismo definirali. To nam je svima nametnuto da odmah mislimo na etnički narod. Narod je određeni politički subjekat koji nije nužno etnički, iz vremena koja su također podvrgnuta historijskom revizionizmu. Neko ko posmatra „moj narod“ kao demos bivše države je i kao politički subjekat činio zlo. Političko zlo je vrlo različito od konkretnih zločina pojedinaca nad pojedincima. Namjerno sam je tu stavila jer sve te riječi su imale ili imaju drugačije značenje u neko vrijeme ili nekim drugim prostorima, što je drugačije od juridičkog smisla.
- Praksa je da se skida kolektivna krivnja što često znači kolektivnu nevinost – ako se složim sa tom tvrdnjom kao da impliciram kolektivnu nevinost, kao da niko nije činio zlo. Ukoliko se uspostavi pitanje kolektivne krivice ne postoji krivica, tako su se branili zločinci.
- Mogao bi da potpišem sve što sam čuo iako je pozicija različita. Važno mi je kako me ljudi doživljavaju. Meni nacionalni identitet nije u vrhu mojih identiteta, ali kad dođem na mjesto na kojemu se dogodilo zlo, a mene po imenu trpaju u tu grupu, želim da budem odgovoran u vezi s tim, i važno mi je da komuniciram da preuzimam dio odgovornosti.
- Imamo li pravo preuzeti krivicu?
- Ne krivicu, odgovornost.
- Tako je postupio Willy Brandt.
- Mada ništa nije rekao, samo je kleknuo.
- Možemo pokazati poštovanje i empatiju prema žrtvama, ali zašto bi se preuzeo dio krivice zločinca, to je preveliki teret za mene. Neki su u Hagu priznali krivicu, pokajali se, a kad su izašli potpuno su se drugačije ponašali. Da nam budu prioritet univerzalne vrijednosti, a ne krivica, šta ja imam s Kazanima? Ne osjećam se kriv i neću da preuzimam.
- Ne odnosi se na odgovornost, nego činjenje zla. Ovdje se implicira da su pripadnici mog naroda činili svi zlo, to je neprihvatljivo, pregrubo, u javnom prostoru ne može opstati, treba precizirati drugim pojmovima.
- Više nemamo poimanje naroda drugačije nego kao skup individualnih pripadnika. Narod kao nositelja političke volje smo izgubili. Govorim o formiranju političke volje koja je dovela do toga da se jedna država raspadne na način na koji se raspala. Kolektivna odgovornost i krivica je bitna razlika, za odgovornost se ne pitate. Kada su na ulicama Sarajeva ubijene u prometu dvije djevojke, svi smo tražili krivca, a bježali smo od odgovornosti – vidjeli smo da se ljudi trkaju ulicama i nismo pravovremeno reagovali i zato nam se događaju ove žrtve. Odgovoran sam sa da borim protiv onoga što ugrožava jednu zajednicu, kolektiv, da spriječi da se tako nešto desi. Ako se odrekemo te odgovornosti podrivamo temelj samog političkog djelovanja za bilo što što se ne tiče nas direktno.
- Slažem se da je moj narod činio zlo u prošlom ratu. Vidjeli smo, potencijal za zlo, narod shvaćen u etničkom smislu (dio identiteta ja dobijam spolja – po imenu) i tu je potencijal za zlo velik – vidjeli smo kako se narod koji dijeli kulturu i jezik može instrumentalizirati za zlo. Zato hoću da budem Makedonac, veći Makedonac u miru, u ratu neću da budem Makedonac. Ovo je posebna odgovornost kod većinskog naroda.
- Generalno se svi slažemo da to nije sav narod, ali da se ubaci „moja država...“ time se stvar bitno mijenja. Da li je samo država Franje Tuđmana odgovorna za ono što se desilo sa imovinom Srba u Hrvatskoj, ili je odgovorna i država Ivica Račana?
- Država ima modus, instrument da riješi to pitanje, za razliku od pojedinca.
- Vjerujem u neku vrstu kolektivne odgovornosti, mada ne bi znao šta bi s ovom tvrdnjom, ne znam šta znači narod, jer se ne osjećam pripadnikom nijedne nacije nastale na ovim prostorima.
- Zanimljivo je kako se nacije peglaju, nisu Bošnjaci nešto učinili nego su neke budale to učinile. Kad imamo Teslu, on je i Hrvat i Srbin. Gradi se taj nacionalni identitet koji je moralno

superioran, oni koji su loši nisu Bošnjaci nego budale. Povezano mi je i da negiranjem zločina. Razumijevanje izjave mi se negdje mijenja zavisno od konteksta. Mene lično inspiriše empatija prema žrtvama, ali i odgovornost. Koja se mijenja s kontekstom. Ja sam imao potrebu da odem na spomenik ubijenim Hrvatima u mom mjestu, iako sam tada kad se to desilo imao 7 godina. Išao bih i na neki spomenik u Krajini, ali je ta potreba nešto manja.

- Moram se vratiti na pojmove, ne razumijem pojam revizionizma pa mi je teško odgovoriti – ovdje se operira pojmovima koji nisu definirani. U Austriji imamo narod jer se svi shvaćaju kao Austrijanci, za vrijeme nazi vladavine su se svi smatrali Nijemcima. Ovdje postoji velika zbrka pojmova, to nisu fiksne jedinice nego se ovdje radi o političkim prostorima. Da li se ovdje ljudi shvaćaju kao pripadnici države, jedne nacije, kako se definiraju?
- Na zadnjem popisu u BiH još uvijek nemamo potpune rezultate priznate od svih nivoa vlasti, više od 95% su se izjasnili kao Bošnjaci/Hrvati/Srbi, jednako tako i sa jezikom i vjerom. To dosta govori o percepciji kolektivnog identiteta danas u Bosni. Kada govorimo o razlici odgovornosti i krivice, ta je razlika povučena po liniji šta jest/nije dozvoljeno u ratu i da je to samo pravno pitanje. Ljudi će reći „mi smo se branili“ i preuzet će tu odgovornost, kada se pređe ta linija, onda počinjemo govoriti o individualnoj krivici. Zlo u ratu se dešava, postoji jedan dio tog zla koje je zakonski i pravno kažnjivo, a za ovo ostalo zlo se gubi ta distinkcija
- Onaj koji kaže narod, odmah mu serviraju kolektivnu odgovornost. Što se tiče pravne strane, nakon Nirnberških procesa, za svakog obješenog Nijemca bilo je dopušteno ubiti 10 Hrvata ili koga drugog. Više od toga je bio zločin. Kritika tog procesa je upravo što su bile određene kvote (radi se o suđenju generalima koji su postupali po ovim kvotama – dakle, ako je propis bio takav, kako im suditi nakon).
- Imam otpor prema kolektivnom djelovanju. Ubijeno je puno ljudi, ali mali je broj ljudi to uradio, ljudi nisu htjeli ubijati. Oficiri su tražili likvidatore. To ne može uraditi narod, većina pripadnika, i zato imam otpor prema toj izjavi. Kad govorimo o odgovornosti, šta je radio taj narod koji nije htio da puca – svoje građanske dužnosti – vozili, prenosili... I neko je izabrao ove ljude na izborima, neko im je dao mandat.

Revizija istorije Drugog svjetskog rata vodi u fašizam

- Suštinski se ne slažem, ali ti pojmovi su vrlo važni u razumijevanju. Sama revizija ne vodi nikuda. Kad mislim na reviziju istorije, radi se o reinterpretaciji prošlosti od strane naučnika i nenaučnika koja se ne bazira na razumijevanju, istraživanju, arhivima, dokumentima nego na sjećanju, falsifikatima i slično. To je dio jednog političkog procesa i funkcionalna je i zato se koristi termin politička upotreba historije. Ona ne vodi nego legitimira određene oblike fašizma. U slučaju Srbije je to povezano i sa pravnom rehabilitacijom ratnih zločinaca. Kroz ta nova suđenja, suđenja poslije Drugog svjetskog rata su proglašena nevažećim i niko ne može više da kaže da je Milan Nedić ratni zločinac. Posljednju imamo rehabilitaciju Kalebića koji piše Mihailoviću da je ušao u selo, našao ljude koji su surađivali sa partizanima i „sve sam ih poklao“. Na ovaj način se legitimira upotreba fašističkih simbola, retorika se tolerira, ali je funkcionalna u formiranju kompaktno nacionalne ili nacionalističke omladine. Tu već imamo problem. Ta legitimacija se desila, rezultat je da jedan od najpoznatijih historičara, poznat po revizionističkim stavovima o Nediću je na promociji u Zagrebu nosio majicu divizije Princ Eugen
- Naravno da nam treba revizija istorije Drugog svjetskog rata, naravno da je to poimanje povijesti bilo ideologizirano i tendenciozno. Ali ovdje ste vjerojatno pomislili na desni revizionizam. Ali revizija je potrebna i u odnosu na partizanski pokret – nova interpretacija. Što znači rehabilitacija Milana Nedića ili Mile Budaka – to nije rehabilitacija osobe već njihovog djela. Ako rehabilitiramo potpisnika rasnih zakona, onda to možda i vodi u fašizam – kroz to što osjećaju prema homoseksualcima, povezivanja crkve i države, to je ono što me plaši.
- Jeste ta istorija YU bila ideologizirana, i sve su takve. I ova revizija će biti takva. Ovu istoriju su između ostalog pisali i antifašisti. Još dodatna percepcija je i istorija nekad koloniziranih zemalja, što je vrlo živo u Makedoniji.

- Da je tako, ideje bi po automatizmu proizvodile stvarnost i sve bi bilo jednostavno. Ali ovo konstantno zamagljuje što se u svijetu danas prikazuje kao fašizam, a koje ima konkretne materijalne konzekvence, i mislimo da ako konačno dođemo do neke konačne verzije historije, da će nas to zaštititi od fašizma. A njegovi su uvjeti znatno dublji od ovoga. I još mi je pitanje kakve posljedice ima rezolucija EU parlamenta o osudi svih totalitarizama.
- Manjak spremnosti na reviziju, već konstantno preispitivanje toga što znamo u historiji, otvara ideje i pristupe i za fašizam. Istorija ne može da bude ogoljena od ideološkog i morala bi da bude spremna na stalnu reviziju. Danas imamo tu tendenciju cementiranja nekih „istina“ iz 90-ih koje će se isto jednom promatrati kao zacementirane i nepropitljive i tu vidim opasnost za ulazak nekih tendencija.
- Kad su rehabilitacije i revizije u pitanju, kroz rehabilitacije te osobe se opravdava i politika i režim, naravno da je u pitanju ideologija. B. Dimitrijević je važan zbog toga što radi u Institutu za savremenu istoriju, poznat i cijenjen istoričar, viši potpredsjednik DS-a i ministar u Tadićevoj vladi. To što je nosio majicu sa amblemom SS divizije je zastrašujuće, ali nedostatak reakcije je isto važna stvar.
- Revizija je provera i neophodno je da se to radi. Sve je bilo prilagođeno i selektivno, i to je model koji smo naslijedili tu. Revizija se danas percipira kao da su fašisti i domaći izdajnici bili dobri, a to nije ono što mislim, iako me odmah trpaju u koš sa fašistima. Da pomognete u traženju načina da se izbjegne ovo automatsko svrstavanje u ove torove, ono što je nepobitno važno je da se fokusiramo na to što se desilo.
- Prije 10 godina ovdje u Sarajevu smo imali skup „Historija i revizija“ o procesu s početka 2000-ih. Historičari su težili da se zajedno obračunaju sa revizionizmom. Danas slušam isto što sam slušao i prije 16 godina. 2004. u Ljubljani je bio skup gdje smo detaljno terminološki analizirali aspekte revizije (šta se dešavalo u historiografiji na području bivše YU). B. Hrabak je iznio osnovne postulate novih historiografija: - da se radi o implicitnim falsifikatima, te odbijanje svake naučnosti (bez fusnota, primjene naučnog aparata). Postoje metodike po kojima se radi, ali mi se njima ne bavimo. H. Kamberović je organizovao konferenciju 2003. gdje je čitava plejada norveških historičara nas počistila time kako su razmontirali neke mitomane u našim historiografijama, ukazali da se kod nas plasiraju mitovi (antikvitas – „ja sam stariji od tebe“; sui generis – „ti potičeš od mene“; ante muralis – najreprezentativniji dio neke populacije – npr. Hrvati predžide kršćanstva). Bez obzira na prisustvo tih rezultata, ne vidim da su ovi naši skupovi polučili rezultate. Vidim da ta dinamika samo dobija na zamahu – hipernacionalizam kod studenata, ne znaju ništa, ali imaju taj sistem u glavi.
- Prelistao sam oba zbornika proizašla sa tih skupova i zanimljivo mi je da je pola tih učesnika danas u revizionističkom taboru. Raspravljamo kao da je revizija uzrok, a obrnuto je – fašizam, nacionalizam ili bilo koji drugi vrijednosni sistem traži reviziju. I pozitivna revizija ide iz tog motiva.
- R. i ja smo sredinom 80-ih bili revizionisti – revizija tumačenja austrijske historije prema kojem je Austrija bila prva žrtva nacionalsocijalizma, te da je Austrija također i počinitelj u Drugom svjetskom ratu. Objektivni i neutralni historičar ne postoji, mora imati naučnu metodu, izvore i kritičku poziciju tih izvora. Ali on uvijek polazi sa određene pozicije, ali mora sa tom pozicijom biti otvoren i propitivati je. Kada sam bio gurnut u poziciju revizionizma, moj pogled na Srebrenicu se razlikuje od 99% ljudi, nastojim da to diferenciram. Patrijarh Pavle me je primio u audijenciju i vidio sam da, ako se nastavim tako baviti tim pitanjem, da ću biti politički instrumentaliziran, i prestao sam da se bavim tim pitanjem. Kad sam to izlagao pred studentima fizički sam napadnut od skupine bošnjačkih mladića. Ne tvrdim da taj zločin nije počinjen, već da postoje razlozi koji su utjecali na to. Nisam želio da budem svrstan u krug neonacističkih revizionista. Shvatio sam da je Srebrenica utemeljiteljski narativ i trebat će još vremena da uopće bude moguće da se ta diskusija otvori.
- Historijski revizionizam nije nevinna stvar, ali ni pojam nije nevin, to je nastojanje ljevičara da određene sigurne pozicije dovode u pitanje. Desničarske radikalne snage mogu da se posluže revizionizmom u određene svrhe. Historijski revizionizam nije isključivo akademski već i politički koji ne-historičari koriste u političke svrhe. Postoji čitav niz intelektualaca desničara,

- oni u odori „pobunjenika“ postižu određene uspjehe. Taj novi fašizam u Zapadnoj Evropi i svijetu bazira se na globalnoj dezorijentaciji – nudi jednu orijentaciju koja se kreće blizu teorijama zavjere, barata slikama neprijatelja, rasterećuje ljude (njihovi djedovi možda nisu bili toliko loši) i nastojanje da proizvedu nepovjerenje u medije, kao manipulativne. To je jedna socijalna snaga, i moramo da ga gledamo u tom političkom kontekstu.
- Izazivanje dominantnih historijskih narativa, prihvaćenih istina – to historičari mogu, i to na konstruktivan način, prvenstveno propitivanjem samoviktimizirajućih interpretacija prošlosti. Neke stvari prelaze granice etičkog – npr. „van razumne sumnje je dokazano“ – mi se borimo i protiv onoga što možemo nazvati i nerazumna sumnja – stvari potkrepljene dokazima dovode se u pitanje. Vremensku distancu vezujem s nečim što je posljedica trenutka – informacije i znanje su nekad dostupniji širokom broju ljudi – istoriografija gubi na svom ekskluzivitetu. Danas taj period od 40 godina vrlo brzo protiče. Tabuizirani dijelovi prošlosti u tim interpretacijama uvijek otvaraju prostor za proboj ideja koje mogu biti destruktivne.
 - Predlagali smo zakon o zabrani negiranja genocida. Uzor nam je bio njemački zakon – da se kažnjava relativizacija broja žrtava i slično. S obzirom na „složenu političku situaciju“ u BiH on nikad nije usvojen na državnom nivou. Druga je stvar kad se bavite istraživanjem Drugog svjetskog rata u Njemačkoj gdje su neke stvari utvrđene i kažnjive zakonom. U BiH imate negacije zločina sa svih strana. Potrebne su neke osnovne postavke društva da se priznaju presude i činjenice.
 - Revizionizam jest dio političke situacije, i vrlo je specifična situacija na evropskom nivou. Poslije pada Miloševića se dešava institucionalizacija tog procesa – Srbija da pronađe korijene u duhu evropskih vrijednosti, koji nisu ni komunistički niti jugoslavenski. Jedan dio historičara tada rehabilituje četnike – Mihailovića, Đurišića i sl. 2004. su izjednačena prava četnika i partizana. Formirane su komisije da se to istražuje. Politička pozadina je nova demokratija, neoliberalni sistem i EU politika izjednačavanja totalitarizama.
 - Cijela priča je posljedica potrebe da se opravdaju posljednji ratovi. Ne znam jel imamo 40 godina, jer kao produkt ovakve interpretacije prošlosti je ogromna količina straha, mržnje, ograničenja slobode, već oslobođene količine nasilja koja prijete da se prelije u nešto gore. Hitnost je da vidimo šta da radimo, da li možemo uopće da uradimo išta. Što vrijeme prolazi situacija će biti gora, i to proizlazi iz potreba sadašnjosti. Svi se bave generalizacijama crno-belih slika i plaši me kuda to vodi.
 - U Hrvatskoj je situacija drugačija jer se 90-91. u Hrvatsku vraćaju pripadnici ustaškog pokreta ili njihovi potomci. Oni su 40 godina razvijali narativ u suštoj suprotnosti od onoga koji se ovdje razvijao. U Hrvatskoj su dobili pravo da taj narativ uvedu u javnost. Neki od njih s pravom traže reviziju jer su im očevi streljani, imovina uništena, a mnogi su samo odgajani tako da vjeruju da je NDH država od 10.4.1941-15.5.1945 i da se ništa u njoj između tih datuma nije događalo. 90-ih dobivamo predsjednika partizana, bivšeg generala, ali se ruše spomenici, preimenuju ulice i slično. Povjesničari ne samo da nemaju ekskluzivitet nego više nisu ni najvažniji. Puno veći ekskluzivitet imaju Joe Šimunić i Thompson. Obitelj, pjevači, *celebrityji* su dana puno utjecajniji od svih ovakvih skupova. Većinu udžbenika čitaju oni koji se znanstveno bave udžbenicima, ni nastavnici, ni učenici. Moramo razgovarati o alterativnim utjecajima koji nisu više alternativni, mi smo sad alternativa.
 - Revizija Drugog svjetskog rata i ovog zadnjeg se dešavaju istovremeno. Genocid u Srebrenici nije rezultat historiografije već je sudski utvrđena činjenica. Nikakva historiografija ne bi mogla uraditi to kao sud, niti bi dobili dokaze, niti bi se kroz institut unakrsnog ispitivanja ti dokazi kritički propitali. I mislim da je nezahvalno da se bave revizijom genocida, jer je to uvijek revizija presude. Nijedan rad nemamo prije presude.
 - Ne mislim da je postojala razlika između Austrije i postjugoslovenskih država u spremnosti da se bave historijom, već su institucije demokracije i pravne države bile razvijenije, 10-godišnja okupacija zaustavila je neke negativne procese koji bi se inače dogodili. U Njemačkoj je 20 godina poslije rata Adorno napisao tekst „Odgoj poslije Auschwitz“ i o tome koliko su osnovne postavke koje su uzrokovale pojavu nacizma još uvijek prisutne u obrazovanju i društvu. Ovdje postoji neka vrsta začaranog kruga u kojem demokratske institucije ne funkcioniraju i

revizionizam se pojavljuje kao pitanje društvene moći. Ipak je rad historičara jako važan. U Austriji je i uloga pisaca bila jako važna, ali je trebalo dugo vremena dok se nije razvila društvena snaga tog angažmana. U Njemačkoj je Ingeborg Bachmann u 50-ima opisivala nastanak djelovanja fašizma u Austriji, ti tekstovi nisu bili relevantni sve do 80-ih. Tako su i poznati komadi Thomasa Bernharda izazvali skandal 80-ih što je bilo pozitivno jer je naveo ljude da se bave tom prošlošću. Nadam se da će biti puno književnih skandala, te da će EU zauzeti jasan stav prema antifašizmu.

Evaluacija dana

- Drago mi je da smo se malo bolje upoznali, nadam se da ćemo sutra otvoriti i neka sporna pitanja, na primjer Njemačka nakon Drugog svjetskog rata.
- Strah od revizionizma mi je pitanje, gdje to vodi, a spoznaja mi je da nema vakuuma, ako se stvori neka praznina neko ili nešto će to popuniti.
- Neke stvari su mi se razjasnile, zanimaju me neke nepovratne posljedice revizionizma kao i neka nova zloupotreba historije, kao naprimjer u Njemačkoj AfD, njihovi članovi dolaze i drže predavanja i po Srbiji pa se to širi...
- Čini mi se da su očekivanja bila drukčija, malo nas je povjesničara, a i oni koji jesu povjesničari ne bave se ovim pitanjima, ovim razdobljem. Mene zanima kako da pobijedimo revizioniste, zanima me kako da pojačamo aktivizam, zanima me kakav ću a trag ostaviti u društvu, a za to mi treba pomoć aktivista, novinara...
- Pitanje mi je ko je uopće autoritet, porodica i mediji su bitniji od stručnjaka, oni su skroz izgubili tu dominaciju.
- Bio sam uvučen, bilo mi je bitno da čujem sve vas kao i da ste vi željeli čuti mene.
- Otvoreno je mnogo pitanja, ostajem zapitan, ali bih vratio loptu na teren struke. U Srbiji imate slučaj da prvo historičari, oni koji su bliski vladajućem krugu, kažu nešto pa onda mjesec dva poslije to isto ponavljaju političari. To mi govori da historičari imaju moć, nisu baš tako beznačajni.
- Pitanje mi je kako da natjeramo historičare da se bave prošlošću odgovornije. Slažem se s H. trebamo da nađemo način kako da se zajednički borimo.
- Prijao mi je razgovor, pitanje mi je kako da iskoristimo zajedničko vrijeme a da svi nešto dobijemo.
- Razgovarali smo bez nekih barijera i drago mi je što imamo ljude iz Austrije. Bavim se viktologijom i volio bih da sutra o tome razgovaramo.
- Sutrašnji dan bi trebalo iskoristiti tako da vidimo kako nas historičare iskoristiti kako maloprije reče H.
- Bilo je lijepo upoznati 20-ak ljudi koji se bave ovim temama, nastavit ćemo se pratiti, primarno je da se upoznamo. Bojim se žanrovskog defetizma.
- Razmišljam kako i koliko je mogao biti lijep život bez historičara i historije. Ovdje sam čuo da se govori o historičarima i aktivizmu iako kod nas historičari ne vole da ih se naziva aktivistima. Moj san ide dalje, hodajući kroz Sarajevo pala mi je ideja da se u Sarajevo pozovu srpski vojnici i da oni dođu u grad. To je željeni aktivizam, onaj koji postavlja nemoguće ciljeve.
- Složio bih se s R., dosta toga sam naučio, a s obzirom koliko malo poznajem vaš kontekst puno sam pričao.
- Mnogo toga sam naučio i to sam očekivao. Slažem se s H, treba nam aktivizam van akademskih krugova, ali mislim da se i naukom može mnogo postići, sebe vidim ako aktivistu u nauci.
- Komentar R. me podsjetio na jedan društveni pokret u Italiji, pokret futurista koji su govorili kako nam prošlost i historija ne trebaju, a na kraju su svi završili podržavajući Musolinija. Mene za sutra zanima kako pomiriti medije i historiju, jer tu vidim jaz.
- Uskoro se moram obratiti jednom skupu u Grčkoj historičarima i ovdje mi je potvrđena intuicija a to je da prošlost nije put niti prečica za dobijanje današnjih političkih bitaka. Svjedočimo liberalizaciji svega, sve što imate, pa i nauku, vi morate prodati na tržištu. Imamo individualizaciju narativa, svako postaje autoritet za sve, evo uzmimo primjer vakcinacije. Bitka nikad nije završena, nema više konačnih pobjeda i u to ubrajam i pitanje revizionizma.

Barometar sa stajanjem

Metoda barometar: Odrede se dva pola u prostoriji, npr. jedan zid predstavlja maksimalno slaganje sa određenom izjavom, a suprotni zid maksimalno neslaganje s izjavom. Kada voditelj/ica pročita izjavu, učesnici/ce se postavljaju u barometar svojim telima, tako što će svako stati na mesto koje odražava njeno/njegovo slaganje ili neslaganje (sve pozicije između dva ekstrema se mogu zauzeti). Nakon toga oni koje žele mogu pojasniti svoju „poziciju“ bez mogućnosti diskusije.

Multiperspektivnost prestaje na pitanju nasilja.

- Ja sam negdje na sredini. Široki su to pojmovi. I multiperspektivnost i nasilje. Svašta se tu podrazumijeva pod tim.
- Ako nije zamrznut trenutak u kojem se dešava nasilje i ako treba da se uživljavamo u jedno od uloga (uloga počinioca ili uloga žrtve) onda je to neophodno kako bi razumjeli kako je do tog nasilja došlo. Pogotovo ako su pripadnici naroda iz kojeg su neki počinili nasilje, radi empatije spram drugog. Uz ogradu da ne dođemo u situaciju kada opravdavamo nasilje.
- Ja zastupam ideju da ideja nasilja ne postoji kao što recimo postoji ova stolica. Već postoje koncepti koji nečemu pripisuju da li to jest ili nije nasilje. Neki kažu da je abortus ubistvo dok drugi smatraju da je abortus pitanje slobode žene da odlučuje o svom tijelu. Kod Germana je bila tradicija da otac može da odluči da ubije ili ne dijete. Danas je to za nas barbarski ali tada to nije bilo nasilje. Tako da je sam pojam nasilja fluidan pa je tako i njegovo tretiranja u osnovi multiperspektivno.
- Nasilje je često opravdano. Nasilje je često instrument odbrane.

Istoričari treba da se bave nepravdom činjenom u njihovo ime.

- Istoričari treba da se bave istinom i činjenicama. Oni nisu tu da popravljaju stvari već da samo utvrđuju.
- Ja se ne slažem sa ovom izjavom. Mislim da mi ničijim istraživanjima ne možemo upravljati na ovakav način.
- Slažem se sa prvim dijelom izjave. Mislim da se istoričari trebaju baviti nepravdom činjenom i u njihovo ime i u ime drugih.
-

Moj zadatak je pomirenje.

- Kada se pomene pomirenje, ja pomislim na to da treba da se zatočenik u logoru i stražar u tom logoru pomire. I to ja ne vidim da je moj zadatak.
- Moje mišljenje je da ja moram da svoj posao radim profesionalno, etički i dobro. I tada bi to u konačnici moglo da doprinese pomirenju. Ako bi išao sa namjerom da radim na pomirenju možda bi u konačnici odustao od svoje profesionalnosti i etičnosti.
- Pogrešno je misliti da istina može dovesti do mira. I šta je to uopšte mir? Kada on počinje i kada završava?
- Spoznati interes u tome šta znači postići mir, vodi ka miru. Kao što spoznaja o zdravlju vodi unapređenju medicine.
- Meni je teško da prihvatim tu tvrdnju. Ali ja mogu da radim na solidarnosti i mogu da radim na borbi protiv sistema koji promovišu mržnju i koji vode u ratove.
- Za mene je rad na pomirenju i pravo da se neko ne pomiri ili ne oprost. Za mene pomirenje znači i nošenje sa nemirom i sukobom. Svaki dan vidim posledice mržnje i to me pritiska i radi toga odlučujem da radim na pomirenju. Problematičan mi je i koncept kada nakon 20 godina neki političari kažu da je vrijeme da se sada pomirimo jer put u EU i ekonomija ne sme da stane.

Zidne novine: Kritika koju želim da uputim...

Učesnici su podijeljeni u četiri grupe (dvije grupe historičara i po jedna grupa novinara i aktivista). U prvom koraku rade zidne novine na temu samokritike (historičari kritikuju historičare, novinari novinare, aktivisti aktiviste) a u drugom i trećem koraku rade na zidnim novinama na temu kritike drugih profesija (historičari rade na kritici novinara i aktivista itd). Nakon završetka rada u grupama slijedi predstavljanje zidnih novina.

Kritika novinari novinarima

- Nepoznavanje i nepoštivanje novinarskog kodeksa
- „objektivnost“ a zapravo relativizacija
- Nesvjesna reprodukcija stereotipa
- Koruptivnost
- Ignorancija/izbjegavanje rada na samom sebi
- Nesvjesnost novinara o ulozi medija u ratu
- Odustajanje od vlastite profesije/autocenzura
- Napuštanje profesije
- Banalizacija kompleksnih sadržaja
- Ratnohuškačko novinarstvo
- Kafansko novinarstvo
- Izbjegavanje tabuiziranih tema
- Igranje samo na emocije
- Nedostatak istraživačkog/analitičkog novinarstva
- Nedostatak angažovanog novinarstva
- Podgrijavanje strahova i širenje moralne panike
- Nedostatak solidarnosti
- Uloga urednika
- Senzacionalizam, govor mržnje

Kritika novinari za historičare

- Zloupotreba nauke u političke svrhe
- Zavisnost od države i politike
- Opterećenost ličnim interesima
- Konformizam
- Zaklanjanje pod skute „neutralnosti“ i „nedovoljne stručnosti“
- Nerazumijevanje kako mediji funkcionišu
- Medijska nepismenost
- Nesvjesnost da su odsjeci za historiju sabirni centri za desničare
- Nezamjerenje kolegama
- Izbjegavanje da se javno govori o parahistorijskim fenomenima
- Zloupotreba autoriteta
- Odbijanje da se radi na sebi
- Nesvjesnost promjena oko njih
- Pitanje samoregulative

Kritika novinara aktivistima

- Nerazumijevanje kako mediji funkcionišu
- Težnja za ekskluzivitetom
- Sektaštvo
- Sklonost frazama
- Autoviktimizacija
- Autoritarne strukture unutar NGO – one man show
- Svaštarenje
- Nedovoljna stručnost za pojedine oblasti kojim se bave
- Moralna superiornost
- Ostrašćenost
- Nerazumijevanje konteksta i trenutka
- Nevođenje računa o potrebama žrtava
- Potpuna razjedinjenost i posvađanost aktivista
- Prevelik utjecaj donatora

Aktivisti(ce) o aktivistima

- Šablonsko djelovanje
- Malobrojnost
- Elitizam, moraliziranje, udobna margina
- Odsustvo dugoročne strategije
- Takmičenje, slava i novac
- „Organizacija to sam ja“
- Baratanje nerazumljivim jezikom i konceptima
- Hermetičnost/inercija, ne prate se promene
- Projektizacija
- Cilj je etablirati sebe, umesto da se postane izlišan
- „Loši i nezainteresovani građani“
- Facebook aktivizam
- Nedoslednost, nefokusiranost

Aktivisti o historičarima

- Robovanje nacionalnom kontekstu
- Proizvodnja mitova i nekritičnost prema mitologiji
- Selektivnost izvora
- Elitizam
- Cehovska lojalnost
- Uhlebljenost
- Fah – idiotizam
- Samodopadnost, estrada
- Jednostrano forsiranje etno tema
- Nedostatak angažmana mimo akademskog okvira
- Društvena (ne)relevantnost
- Izbjegavanje SsP

Aktivisti o novinarima

- Proizvodnja mitova
- Militantnost teme
- Viktimizacija čitavog društva
- Senzacionalizam
- Autocenzura
- Najgori glasovi se čuju preko granice
- Nepoštovanje novinarskih standarda
- Produkcija lažnih vijesti
- Nepismeni

Historičari 1 o historičarima

- Poštivanje standarda nauke
- Društvena odgovornost
- Raditi svoj posao (objavljivati)
- Javni angažman
- Kultura dijaloga unutar struke

Historičari 1 o novinarima

- Poštivanje pravila struke

Historičari 1 o aktivistima

- Javna prepoznatljivost
- „NVO biznis“
- Samodovoljnost

Historičari 2 vs historičari

- Premalo profesionalnog otpora protiv političkog uticaja
- Premalo aktivizma i spremnosti na rizik historičara u državnim institucijama
- Nedostatak kulture sukobljavanja mišljenja
- Zatvorenost u uske stručne krugove bez interdisciplinarnе saradnje
- Nedostatak indexa tabu tema (atlasа konflikta)
- Nedostatak institucionalne suradnje naročito unutar BiH
- Vladavina sujete

Historičari 2 vs novinari

- Neupućenost u izboru sagovornika
- Brzina
- Senzacionalizam
- Nestručnost
- Promotori ideologije/a

Historičari 2 vs aktivisti

- Preuopćen dijalog
- Pitanje samorazumijevanja
- Percepcija nasilja
- Stvarni uticaj
- Konačni rezultati rada?

Nedjelja, 15. 10. 2017. Poslijepodne

Rad u grupama: Putevi moguće saradnje

Učesnici su podijeljeni u četiri grupe, svako slobodno bira grupu prema afinitetima i predloženim temama. Predložene teme su: Kodeks/samoregulacija historiografije; Moguće intervencije u dominantne narative, Tabui u našem društvu; Četvrta grupa se formira ukoliko neko smatra da bi se trebalo razgovarati o nekoj temi koja nije među predloženim.

Indeks tabu tema

- Proterivanja Nemaca nakon Drugog svetskog rata
- Uloga „kapoa“ u koncentracionim logorima
- Uloga jevrejske zajednice u pripremi deportacija
- Suprotstavljanje žrtvama (porodicama) kada u javnosti šire mržnju
- Zločini partizana posle Drugog svetskog rata
- Etničko čišćenje vs. „sami su otišli“
- Netrpeljiv pristup onih koji se bore za društvenu promenu (a zalažu se za prava ljudi i multiperspektivnost)
- Sudbine Albanaca koji su živeli širom Srbije, a sad ih nema
- Unpopular victims/unwanted history
- Ko je kriv za rat? Ko je počeo?
- Odbrambenost rata
- Društveni kontekst nacije

Moguće intervencije u javnom prostoru

- Samorefleksija kao preduvjet

Istoričari

Aktivisti

1. Časopis (regionalni), multidisciplinarni, myth-busters

- Jezik
- Alat

1.1. Problematični mitovi

„Načeti“ mitovi

Javni nastupi

2. Direktna akcija
3. Sadašnjost
Budućnost
4. Alternativni „mitovi“
5. Dijalog sa neistomišljenicima

Publika: uži krug? Širi krug?

Udruživanje snaga – oblik?

Prekogranično

Neformalna grupa

Savjet

Samorganizacija

Internacionalna komparativna analiza problema revizionizma

- GER – FRA, 843–1945 => 1963, 1984.
- AUT 1945–1986.
- SÜDTIROL 1918.

- civilizacijski nivo
- rad, zakoni, obrazovanje
- korupcija, nepotizam (djeca političara)
- macho – društva

nur langsam, aber sicher...

Zidne novine: Mogućnosti saradnje historičara, novinara i aktivista

- Suradnja historičara i novinara (bombardiranje pravim informacijama)
- Susret bivših boraca i historičara (puls narativa za historičare, alat za borbu na terenu – za veterane)
- Regionalni historičarski-aktivistički-interdisciplinarni časopis
- Suradnje historičari – aktivisti – umjetnici
- Suradnja historičara i aktivista za očuvanje mjesta sjećanja
- Suradnja (prekogranična) historičara na kodeksu historičara
- Uspostavljanje neformalnog prostora za međusobni feedback na publikacije/udžbenike (historičari – historičari – aktivisti)
- Preko-etnički pristup nacionalnim temama (stipendije) i dokumentiranje ovih iskustava

Zajednički osvrt na dijaloški krug

- Hvala prevodiocima, prije svega, a onda i vama na mogućnosti dijaloga.
- Hvala za priliku. Imam primjedbu jer vidim neke kontradiktornosti. Naime, vidim da imate sposobnost i entuzijazam, ali vidim i frustraciju jer ne vidite rezultate. Nadam se da ćete to uskoro prevazići.
- Možda ovo sad što radimo ne pomaže, ali sukobi na prostoru Balkana su jedni od najkomplikovanih sukoba. Ali iz iskustva Evrope znam da 20 godina nakon rata nismo imali susrete veterana, to ohrabruje. Svaki historičar bi, po meni, trebao imati obavezu da napiše neki kabare i apsurdno predstavi stvari koje doista u svojoj suštini i jesu apsurdne.
- Rijetka je prilika da se uopće nađemo u ovakvoj situaciji da o ovim temama diskutujemo sa 20-ak ljudi, a da pri tome u grupi imamo i historičare i aktiviste i novinare. Ovo mi je bitno i posebno iskustvo, posebno jer sam razgovarao sa mitskim ljudima - historičarima.
- Moje je očekivanje bilo da se razmijenimo i to se, posebno na kraju, intenziviralo. Nada mi je da se uvijek na kraju ohrabrimo, iako sam na početku bio obeshrabren. Na kraju ostaje neki optimizam.
- Ne znam šta bih sa onim osjećajem da se ništa ne može, i ja ponekad tako vidim svoj rad. Nazirem moguće načine saradnje s većinom vas. Jedno od pitanja koje smo čuli ovdje jeste i to šta bi volio da bude moj trag koji ostavljam u društvu? S tim nekako i izlazim iz ovog seminara.
- Meni je ovo potpuno novi način rada i vrlo sam zadovoljan metodologijom. Falilo mi je nešto konkretnije, naprimjer da mi nešto organiziramo, izvedemo neku akciju, izađemo na ulicu...
- Ja kako vidim neki su u stanju fatalizma ali su fajteri, neki se tek bude za aktivizam i radujem se saradnji. Bio sam skeptičan oko metodologije, ali mi je na kraju ispalo super.
- Pitanje mi je kako osvojiti neku širu publiku, da oni postanu *open minded*. Bilo je nekih optimističnih ideja, ali i pesimističnih prognoza. Pitanje mi je i sa kim mi treba da se poredimo, sa Njemačkom, Austrijom ili sa zemljama Kavkaza, Afrike i sl.
- Ja na konferencije kao povjesničar idem sa sadržajem, ali ovdje sam došao po formu: kako se organizirati, kako javno govoriti, kako mlade spremiti za liderstvo, da naučim taj *know-how* koji već negdje postoji. To je i moj neki savjet za ubuduće...
- Ne mogu reći da sam imao velika očekivanja, smatram da je ovo potrebno, ali sam ja za neku konkretniju priču. Izvinjavam se što sam vas, evo sad vidim, izbombardirao pesimizmom. Nisam bio 7 godina u BiH i sad nakon povratka vidim da su stvari gore nego kad sam otišao. No, ne mislim da trebam da stanem.
- Očekivao sam razmjenu, dijalog, razgovor, iz Makedonije nosim frustraciju jer se s historičarima tamo ne može razgovarati o ratu, kažu da je prerano, da je svježije... Sadržinska razmjena mi je bitna, mi se u svom radu bavimo historijom, percepcijama, sjećanjima. Ne bih se previše fokusirao na rezultat, stvari se mijenjaju polako. Malo mi je teško bilo ugurati makedonski kontekst u razgovor, sličan je drugim kontekstima u regionu, ali ima i neke specifičnosti.
- Kako je krenulo, ja sam zadovoljna, negdje sam mislila da niko neće doći. Ni 2014. nam nije išlo glatko, no ovo je prilika da iskoračimo u prostor koji nije naš, historičari u aktivistički, aktivisti u historičarski itd. Bitno mi je čuti percepciju drugih o onome što ja radim, i puno mi je značila ova razmjena. Hvala vam svima.
- Kad se ovoliko ljudi nađe u sobi i to ljudi koji se bave sličnim temama, uvijek se čuje nešto pametno, uočite neke stvari koje pogrešno razumijevate ili podrazumijevate nešto. Uvijek mi je pitanje šta ja dobijam, šta možemo izvući sa ovakvih skupova? U knjigama historičara su neki alati, ali mislim da je ključna ta politička bitka koju nam valja voditi na ulici, a možda i u institucijama.

- Ključan mi je taj pesimizam, taj osjećaj nedostatka moći. Odgovor mora da bude multidisciplinarnan i dobro je što sam ovdje vidio i historičare i novinare i aktiviste... Sad to treba širiti.
- Upoznao sam mnogo ljudi i to mi je najznačajnije. Hvala CNA timu, posebno hvala na ovim *tricky* pitanjima koja su nas zagolicala.

Preporuke za doprinos istoričara izgradnji mira

U ratnom i postratnom periodu nastale su ideološki motivirane interpretacije prošlosti koje su međusobno isključive i umesto naučnog imaju nacionalni predznak. Postojeći dominantni narativi produbljuju postojeće sukobe, potkopavaju napore poštenog suočavanja sa prošlošću, te šire strah i mržnju razgrađujući mir. Prevazilaženje ovog problema zahteva međusektorsku saradnju i prekograničnu saradnju. Ispitivanja postojeće prakse i traženje puteva boljitka je bio osnovni cilj organizovanja ovog susreta.

Dijaloški krug predstavlja značajno mjesto susreta i razmjene iskustava osoba koje se na različitim nivoima i različitim metodama bave procesom suočavanja s prošlošću. Prilikom da historičari, novinari i aktivisti razmijene iskustva, ali i da razgovaraju o vlastitim potrebama, ograničenjima i podršci koju očekuju od drugih te koju drugima mogu pružiti smatramo važnom i nužnom kako bi suočavanje s prošlošću u našim društvima bilo konstruktivno. Preporuka je ponavljanje ovakvih ili sličnih susreta uz težnju da se oni organiziraju u saradnji sa zvaničnim institucijama (univerziteti, novinarska udruženja itd.).

Opis potrebe/problema:

Istorijski revizionizam se koristi kao sredstvo za konstruiranje atmosfere produženog ili novog konflikta, i priprema za neko buduće nasilje. Upravo zato, ukazivanje na krajnje posljedice takvog revizionizma smatramo važnim zajedničkim zadatkom historičara, aktivista i novinara.

Monopol nad prošlošću, ako ga je historiografija ikada imala, danas se čini nepovratno izgubljenim. Pa ipak, to ne znači da je uloga historičara beznačajna, posebno kada se radi o onome što se u društvu naziva "neželjena historija" i "nepopularne žrtve" unutar te historije. Inicijativu za bavljenje temama iz spektra "neželjene historije", bilo da se radi o historičarima ili ne, po pravilu preuzimaju pojedinci i zainteresirane grupe. Stoga je umrežavanje historičara, novinara i aktivista važno s ciljem jačanja utjecaja u našim društvima.

Navedene preporuke predstavljaju sumiran, a neusaglašen zbir iznesenih predloga. Razlike ponajviše postoje u proceni početnog stanja, te se samim tim i preporuke potrebnih koraka razlikuju. Preporuke koje proizilaze iz pomenutih razlika u proceni nisu suprotstavljene jedne drugima, već su komplementarne. Dok sa jedne strane postoji mišljenje da je potrebno samo pojačati glas i uticaj kritičnih i stručnih historičara, sa druge strane postoji uvid da kvalitativna promena može nastupiti strukturisanim i utemeljenim oblicima prekogranične saradnje historičara sa drugim bitnim akterima koji se bave pitanjem društvenog suočavanja sa prošlošću.

Preporuka: Strukturirana prekogranična suradnja historičara, novinara i aktivista. Pretpostavka je da formalizovana prekogranična saradnja može doprineti uravnoteženom pristupu interpretaciji prošlosti i pomoći učesnicima saradnje da kroz saradnju i komunikaciju razviju potrebni kapacitet, senzibilitet i veštinu kojom bi istorijska interpretacija izgubila nacionalni predznak. Suradnja bi doprinijela i dekonstrukciji mita da je osjećaj sigurnosti, sreće i nade moguće ostvariti samo u etnički homogenoj sredini, koji opstaje u okruženju straha, nepovjerenja, i diskriminacije manjine.

Prijedlozi/ideje za moguće oblike prekogranične saradnje:

- regionalno udruženje historičara koje bi etičkim profesionalnim kodeksom, sličnim kakav već postoji kod novinara, nastojalo da dignu glas protiv zloupotrebe historiografije. Iako među historičarima postoje određene zadržke spram kodeksa historičara, borba protiv ideološki motiviranog revizionizma unutar struke dobija na važnosti.
- rad na regionalnom, multidisciplinarnom časopisu koji bi se iz različitih uglova bavio dekonstrukcijom historijskih mitova, narativa i razgradnjom slika neprijatelja. Slijedom ovoga, potrebno je tražiti i načine/strategije pristupa i prezentacije ovakvih multiperspektivnih i multidisciplinarnih napora širem društvenom krugu (web portali, društvene mreže, predavanja u lokalnim zajednicama).
- uspostavljanje neformalnog prostora za prekogranični *feedback* publikacija i udžbenika. Otvaranje ovog prostora doprinijelo bi uvođenju drugačije perspektive u produkciju radova inače nacionalno omeđene znanstvene zajednice.
- prekogranični (multietnički) pristup nacionalnim temama, uz dokumentiranje ovih iskustava
- suradnja historičara, novinara i aktivista za pristup utvrđenim činjenicama o pojedinim historijskim događajima ili ličnostima (npr. uspostavljanje kanala za osiguranje pravodobnih informacija novinarima) - posebno u odnosu na problematične mitove, kao i one koji su "načeti" u procesu ideološkog revizionizma

Preporuka: Izgradnja kapaciteta za dekonstrukciju ideološki obojenih dominantnih narativa, kao sastavni dio konstruktivnog suočavanja s prošlošću:

- izrada indeksa tabua i dominantnih narativa u kontekstu suočavanja jednog društva s vlastitim tabuima i narativima, ali i kao pokazatelj "kritičnih točaka" određenog konteksta u kojem se radi ili se želi raditi na izgradnji mira. Historičari, novinari i aktivisti mogli bi zajednički raditi na izradi jednog takvog indeksa tabu tema i dominantnih narativa i njegovoj prezentaciji.
- suradnja historičara i aktivista za očuvanje mjesta sjećanja - primjeri mirovnog djelovanja ratnih veterana iz BiH, Srbije i Hrvatske, koji su u ratu bili na suprotstavljenim stranama, i njihove zajedničke akcije obilježavanja mjesta stradanja te uključivanje novinara, aktivista i historičara u ove mirovne napore mogu biti važan korak ka razumijevanju motiva, okolnosti i pojedinačnih akcija koje ljude odvođe u rat, ali i u njihovih motiva da nakon rata sa bivšim neprijateljima rade na izgradnji mira. Iskustva ratnih veterana mogla bi doprinijeti tome da historičari, novinari i aktivisti bolje razumiju kako historijski narativi, mitovi i općenito "neprerađena prošlost" mogu biti okidač za sukobe u određenom kontekstu. Takvi susreti ratnih veterana i historičara, novinara i aktivista ukazali bi na prostor za mogući dijalog, ali i ponudili mogućnost razumijevanja uloge koju prošlost ima kao pogonsko gorivo za naše djelovanje u sadašnjosti i budućnosti.
- historičarima koji su spremni, ili su već uključeni u napore da se putem javnih medija suprotstavljaju revizionističkim tendencijama, potrebna je podrška u vidu treninga iz javnog govorenja kako bi historijske činjenice i znanje koje posjeduju mogli učinkovito prezentirati u zadanoj medijskoj formi.

Preporuka: Stvaranje preuslova za nastanak inkluzivnih društvenih narativa.

Potrebno je voditi računa o društvenoj funkciji mita - kao onoga koji daje orijentir i vrijednosni okvir za življenje unutar neke društvene zajednice. U tom smislu, potrebno je konstruirati društveni narativ koji će istaknuti pozitivne društvene vrijednosti, i određenu viziju budućnosti za dano društvo. Odnosno, koji će "zamijeniti" trenutno vladajuće društvene narative koji se temelje na isključivanju drugih, i uspostavljaju kao suprotnost "slikama neprijatelja" u

određenom društvu. Pozivanjem na neke pozitivne prakse iz bliže ili daljnje prošlosti, moguće je utjecati na uspostavljenju sliku “vjekovnog neprijateljstva” balkanskih društava. Zadaća je to koja premašuje okvir Dijaloškog kruga, ali na koju bi historičari, podjednako kao i aktivisti i novinari mogu utjecati.

Naučila sam da ćutim i slušam

Kada jednoj zemlji ponestane svega, preostaje joj istorija, ali to nije sirovina, nego otrov. Postoje zemlje u kojima se istoričari žale na sopstvenu beskorisnost i one u kojima su toliko važni da ih prati tolika javna pažnja, da dobijaju pretnje smrću. Po pozivu Centra za nenasilnu akciju, su se u Sarajevu, na Dijaloškom krugu susreli istoričari i mirovne aktivistkinje i aktivisti iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Austrije. Kojim putem trebamo ići da bi, uprkos zajedničkoj kriminalnoj prošlosti, išli ka budućnosti. Tako bi mogao glasiti sažetak teme koja nas je okupila.

U Sarajevu postoji kafe „Habsburg“, kafe „Ferdinand“ i na početku pešačke zone u sećanje na Drugi svetski rat i njegove žrtve, spomenik „Vječna vatra“ sa pravim plamenom koji u njemu buktu. Tu su fasade sa rupama od metaka i granata, memorijalnih tabli koje govore o srpskim zločincima koji su zapalili gradsku biblioteku i u njoj uništili dva miliona knjiga. Ovde je manje pokrivenih žena nego u Austriji, dva ratna muzeja, okolna brda sa kojih je vojska bosanskih Srba pucala na grad. Bele fleke na mapi grada ne čine slepe tačke sećanja, već mesta na kojima su mrtvi iz poslednjeg rata. Kome do tada nije bilo jasno, najkasnije šetnja kroz aleje nišana na muslimanskom groblju, pojašnjava koliko puno ljudi je umrlo u ovom gradu između 1992-95.

Rat prepun proterivanja, desetinom hiljada mrtvih, mučenjima i genocidom se završio tek pre 25 godina, o zaboravu ne može uopšte biti reči, ali ipak u ovoj „zemlji krvi“ dešava se nešto bez presedana. Susreti bivših učesnika rata iz Hrvatske, Srbije, Bosne koji na javnim događajima govore o svom ratnom učešću i zajedno posećuju mesta stradanja. Već samo prisustvo mešane grupe ratnih veterana na godišnjim komemoracijama, menja sam događaj. Redovno se dešava da se zbog njihovog prisustva na licu mesta precrtavaju pasaži unapred pripremljenih govora koji sadrže mržnju i za koje se zna da bi bili uvredljivi za one sa druge strane. Neki od ratnih veterana govore kako su posle prisustva ovakvim susretima sa bivšim neprijateljima, po prvi put od rata, spavali bez pomoći lekova za smirenje. Zbog čega ova organizacija do sada nije dobila Nobelovu nagradu za mir je sasvim opravdano pitanje.

Susreti ratnih veterana, bivših neprijatelja, započeti su već sedam godina po završetku rata. Toga u Austriji nije bilo. Pogledajmo malo unazad, to bi kod nas bila godina 1952. U to vreme su nacionalistički kafanski stolovi sa svojim pričama, bili još uvek dobro posećeni. Zamišljati takav susret u Austriji u ono vreme, bi zahtevalo puno mašte. Toga nije bilo ni u 60-im godinama, pa ni puno kasnije.

Već tokom uvodnog predavljanja učesnika i učesnica u hotelu Bosnia, postaje jasno da nisu samo istoričari u defanzivi, već svi koji odskakuju od strogo propisanog šablonskog načina razmišljanja. Evropom hara zli duh i ima mu je revizionizam. Pitanje istine i sama nauka igraju sporednu ulogu i u ovoj borbi pomažu koliko i beli luk protiv vampira. Retko kada sam čuo taj poziv da istoričari trebaju postati aktivisti, želju za akcijom, za izlaskom iz „akvarijuma“. „Kakva je korist od naših istraživanja kada ih niko ne čita i kada nemaju nikakav uticaj?“ Neobične akcije su potrebne, istorija mora izaći na ulicu.

Na ovom Dijaloškom krugu se predstavnici istorijske nauke susreću sa aktivistima, onima koji traže mrtve i nestale, kojima suočavanje sa posledicama rata znači traganje i kopanje za kostima i lobanjama. I ovde postoji borba sećanja, borba za škole, za ulice, ali i tu postoje kritični glasovi „Mi se borimo oko

problematičnih imenovanja škola, a ne borimo se za to da škole budu bolje opremljene, kako bi učenje u njima bilo funkcionalnije.“

Dijalog ne može ponuditi odgovore, ali može otvoriti put ka boljem međusobnom razumevanju. „Ja volim da sam u pravu, ali sam naučila da ćutim i slušam, da budem sposobna za empatiju.“ Ovakav korak ne polazi svakome od ruke. Sakupljaju se predlozi za moguće akcije. Možda bi mogli da napravimo etički kodeks za istoričare, časopis za raskrinkavanje istorijskih mitova ili indeks tabu tema u odnosu prema prošlosti.

Zahtev da se analizira revizionizam donosi neočekivan rezultat, jer se javlja želja i iskazuje neophodnost preispitivanja istorije u odnosu na proterivanje Nemaca nakon Drugog svetskog rata i zločina partizanske vojske koji su bili prećutani u bivšoj Jugoslaviji. Potrebno je da se oprostimo od mitova kako bi se bilo spremno za borbu sa brojnim novim mitovima o poslednjem ratu koji su uveliko konstruisani. Osnovu toga čine činjenice o broju proteranih i ubijenih. Na svakoj strani se manipuliše činjenicama i koriste se proizvoljni brojevi mrtvih kako bi se utvrdila sopstvena verodostojnost. Danas se preživeli i porodice žrtava koriste da bi širili mržnju i pozivali na osvetu, a niko se u javnosti ne usuđuje da im se suprotstavi. Ni žrtvama ne sme sve biti dozvoljeno, ali ko će se prvi usuditi da podigne glas. Tabui jedne strane čine narativ druge strane.

Niko nije započeo rat, svi su se samo branili. Kada uopšte počinje rat? Kada psihološki pripremite ljude za njega da izgleda neizbežan, kada se podeli oružje ili kada se ispali prvi metak? Nakon rata, u ovom regionu, i dalje ništa nije rešeno, dva miliona ljudi je proterano a razmišljanje u etničkim kategorijama je postalo pravilo budućnosti. Empatijom se škrtari kao da je kakvo retko blago. Moji mrtvi, tvoji mrtvi, moje suze, tvoje suze. U malom parku uz Titovu ulicu koja je zadržala svoje ime do danas uprkos predlozima da se preimenuje, nalazi se spomenik deci ubijenoj u Sarajevu u ratu 1992-95. Kada se pojavio predlog da spomenik bude svoj deci ubijenoj u gradu, razvila se velika polemika. Donesena odluka je bila jasna, da spomenik bude posvećen samo deci koja su ubijena unutar prstena opsade grada. Ipak i sama činjenica da je postojala polemika, je uspeh, jer je to dokaz da ideja nedeljive empatije nije sasvim iskorenjena. Nedaleko stoji i spomenik čoveku koji doziva ka imaginarnoj šumi. Ova scena je zabeležena na novinarskom video materijalu kada čovek okružen srpskim vojnicima doziva svoje saborce da se predaju, da će im životi biti pošteđeni. Obećanje poštediti života nije ispunjeno, ni u ovom, kao ni u hiljadama drugih slučajeva.

Ka boljem razumevanju se kreće malim koracima, dijaloški proces je neophodan sastavni deo tog procesa. Kod aktivnosti Centra za nenasilnu akciju je žal za onima sa druge strane, sasvim prirodna stvar.

Kao što je Đerđ Konrad jednom rekao: previše istorije po kvadratnom metru. Za Balkan se svakako može reći da ja ovo istina. Velika gustina istorije po kvadratnom metru u drugim zemljama znači da je raj za turiste, ovde je samo garant prisustva smrti, bar je do sada tako bilo.

Robert Streibel, historičar iz Austrije

Željeni historičari za neželjenu povijest

Ispred zgrade Vlade Federacije BiH mjesecima protestuju ratni veterani tražeći svoja prava. Nesvakidašnja je to situacija, tu zajedno, ujedinjenje u mucu, u šatorima možete vidjeti bivše pripadnike Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane, ljude koji su u jednom trenutku bili na suprotnim stranama ratišta, dok ih s prozora promatraju hrvatski i bošnjački dužnosnici također ujedinjeni u mucu vlasti. Na jednom od transparenta veterani koji traže tek osnovna socijalna prava pitaju, doslovice: Akademici, profesori, historičari – zašto ćutite?

Kada sam ljetos prvi put vidio transparent zastao sam, zamolio dozvolu da fotografiram i sjeo pored transparenta. Kao sin ratnog veterana i neko ko, makar kao periferan, ima i identitet historičara, razmišljao sam šta, dovraga, ratni veterani hoće od historičara? Kako bi im historičari mogli pomoći? Zašto bi to trebali uraditi? Bio je ovo poziv historičarima koji je do danas, koliko znam, ostao bez odgovora.

Dijaloški krug sa historičarima koji je u organizaciji Centra za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd održan u Sarajevu 14-15. oktobra, grubo kazano, tražio je upravo odgovor na pitanje koje su postavili ratni veterani na pomenutom transparentu. Ratovi u kojima su učestvovali veterani koji danas prozivaju historičare, kako kaže Enver Kazaz, počeli su prvo u kulturi, a Latinka Perović će dodati da su u kulturi ratovi prvo počeli u historiografiji – višedecenijskom visokooktanskom gorivu sukoba na prostorima Balkana. Protestima veterana i pitanjem historičarima zašto ćute zatvara se, čini se, puni krug: stvari se vraćaju tamo odakle su i počele.

Ovo je drugi Dijaloški krug sa historičarima u organizaciji CNA. Prvi dijaloški krug održali smo u martu 2014. godine u Sarajevu uz učešće 20-ak historičara, novinara, aktivista... Nakon prvog dijaloškog kruga uočili smo da postoji značajno nerazumijevanje na različitim nivoima, od nerazumijevanja oko pitanja (ili neslaganja) šta je uloga historije i historičara u društvu, do nerazumijevanja ili barem različitih razumijevanja kakvu bi ulogu historija i historičari mogli/trebali imati u procesu suočavanja s prošlošću i izgradnji mira. Taj prvi dijaloški krug bio nam je i važan za razumijevanje pozicije učesnika koji imaju različitu profesiju i iskustvo, ali i za razmjenu očekivanja i potreba između njih. Umjesto predavanja, ovaj put smo se odlučili za drugačiji pristup, prvenstveno radioničarski, interaktivan, dijaloški pristup. Iako je područje bivše Jugoslavije podijeljeno u nekoliko država, društveni procesi koja postratna društva prolaze su po mnogo čemu slični uz tek poneke specifičnosti.

O čemu to historičari ćute dok govore i o čemu govore dok ćute?

Eric Hobsbawm, nedavno preminuli britanski historičar, zapisao je da, kao što su cvjetovi maka sirovina za proizvodnju heroína, tako je i historija sirovina za nacionalizam. No, nije historija sirovina od koje se može dobiti isključivo kvalitetan, u prošlost utkan i od prošlosti satkan nacionalizam. Lepeza proizvoda od sirovine koju nazivamo historija/istorija/povijest mnogo je šira i raznovrsnija. Ovim dijaloškim krugom željeli smo otvoriti prostor za konstruktivnu kritiku zloupotrebe historije i propitivanje potencijalne uloge historije za konstruktivno suočavanje sa prošlošću i izgradnju mira.

Pored historičara, novinara i aktivista iz BiH, Hrvatske, Srbije i Makedonije ovaj put su nam se pridružili i historičari iz Austrije koji su nam pomogli da procese kojima svjedočimo u regionu kontekstualiziramo u širi prostorni i vremenski okvir te nam donijeli jednu novu i bitnu percepciju o upotrebi historije u procesu konstruktivnog suočavanja s prošlošću s obzirom da ovaj proces u Austriji traje znatno duže, ima određene sličnosti sa iskustvom postjugoslovenskim zemalja, ali i neke posebnosti.

Krenuli smo i završili sa osnovnim pitanjem: šta je uloga historije? Iako svjesni konteksta i postfaktičnog (posttruth) vremena u kojem autoritet historiografije jenjava, primjeri oko nas demantiraju one koji se jadaju kako je nauka izgubila svu moć. Vlast, a valjda je to moć, samo prije nekoliko mjeseci je upravo historičare konsultirala o tome treba li jedna osnovna škola u Sarajevu ponijeti ime po simpatizeru fašističkih vlasti, ili treba li sa Vijećnice u Sarajevu ukloniti spornu ploču... Odgovor da je historija učiteljica života koja stoljećima ima loše učenike, što objašnjava ponavljanje povijesnih grešaka, zatvara mogućnosti vraćanja odgovornosti u krilo ne samo historičara, novinara i aktivista već i svih onih koji znaju da se hljeb naš svagdašnji ne mijesi bez zrna soli prošlosti.

Ne tragajući za ispravnim odgovorima željeli smo da historičari, novinari i aktivisti razmijene mišljenja, iskustva i poglede na različita pitanja: Koje su nam mogućnosti djelovanja u situaciji kada dominira ideološki motiviran revizionizam, šta želimo postići, koja sredstva imamo na raspolaganju, ko su nam mogući saveznici u ovom procesu? Koje su mogućnosti i ograničenja u traganju za modelom odnosa prema prošlosti koji bi bio kompleksniji i multiperspektivniji? Je li moguća historija sadašnjosti? Koje su mogućnosti problematizacije postojećih politika sjećanja i dominantnih narativa u javnom diskursu unutar kojeg je historijski revizionizam zaživio i stekao mogućnost da uđe u društvene mase? Koje su specifičnosti i sličnosti ovih procesa u regionu bivše Jugoslavije ali i u zemljama koje imaju iskustvo konstruktivnog suočavanja s prošlošću?

Problematizirali smo i pitanje neutralnosti, objektivnosti i metodoloških ograničenja koja nameće ne samo historiografija već i druge struke. Koliko je neutralnost tek bježanje u polje konformizma i, kako kaže Howard Zinn, može li se biti neutralan na vozu koji se kreće, samo su neki putevi kojima smo ponovo pokušali doći na isti cilj: uloga historije u našem društvu. Nerazumijevanje i zamjerke između historičara, novinara i aktivista te putevi moguće saradnje omogućili su nam svima da osvijestimo vlastitu odgovornost i sagledamo moć i mogućnosti koje nam stoje na raspolaganju.

Od floskula koje čujemo u našim društvima u kontekstu suočavanja s prošlošću omiljena mi je ostavimo prošlost historičarima. Ali avaj, prošlost je od historičara davno otrgnuta, ako su ikada i imali takav monopol on je danas nepovratno izgubljen, raspršio se usljed tektonskih promjena u samo nekoliko posljednjih desetljeća. Dok šetate ulicom, razgovarate s porodicom i prijateljima, gledate televiziju, suočeni ste s prošlošću. Zato bih se najradije proderao: Otmimo historičarima prošlost.

Neželjena povijest traži svoje historičare, ona ne može čekati da prođe trideset, četrdeset ili pedeset godina kako bi vremenska distanca bila bedem koji će nas zaštititi od izlaganja svemu onome što sa sobom nosi izlazak iz zone konformizma, mitovi i narativi koji su nas jednom (zar samo jednom?) odveli u rat ne samo da žive tu oko nas već su u mnogim slučajevima postali nova ishodišna tačka oko koje se kreira novi sistem vrijednosti u našim društvima, a koji bi da nas drži u vječito vrućem hladnom ratu. Na kraju je početak: Kakvu korist moje društvo ima od onoga što ja radim i kakvu bi korist volio da ima? Nebitno jesam li historičar, novinar, aktivista...

Nedžad Novalić, Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd

Lista učesnika/učesnica

Aleksandar R. Miletić, Centar za istorijske studije i dijalog/ Centre for Historical Studies and Dialogue, Srbija

Boro Bronza, Odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci / History Department, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka, BiH

Boro Kitanoski, Mirovna akcija, Prilep/ Peace Action Prilep, Macedonia

Davorka Turka, Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd

Dženan Dautović, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, BiH

Edin Ramulić, Fondacija za izgradnju kulture sjećanja/ Foundation for developing a Culture of Remembrance, BiH

Haris Imamović, politički analitičar/ political analyst, BiH

Hrvoje Klasić, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Zagreb/ History Department, Faculty of Humanities and Social Sciences Zagreb

Ivo Pejaković, Spomen područje Jasenovac/ Jasenovac Memorial Site, Hrvatska

Milovan Pisarri, Centar za istraživanje i edukaciju o holokaustu/ Center for Holocaust Research and Education, Srbija

Mujo Begić, Institut za nestale/ Institute for missing persons, BiH

Nedim Sejdinović, Nezavisno udruženje novinara Vojvodine/ Independent Journalist Association of Vojvodina, Srbija

Nedžad Horozović, Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd

Nedžad Novalić, Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd

Nenad Vukosavljević, Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd

Robert Streibel, historičar/ historian, Austrija

Svjetlana Nedimović, aktivistkinja, Sarajevo/ activist, BiH

Walter Manoschek, Political Science, Department of Government, University of Vienna/ Političke nauke, Univerzitet u Beču, Austrija

Weiner Wintersteiner, UNI Klagenfurt, Austrija